

93-2494

SALASILAH NAMA TEMPAT

N E G E R I

TERENGGANU

D A R U L I M A N

MOHD. ROSELAN AB MALEK

NASRULLAH PEMULIHARAAN
PERPUSTAKAAN NEGARA MALAYSIA

31 JUL 1993

PENERBIT PRISMA SDN BHD

Cetakan Pertama 1993

ISBN 983-9665-78-2 (SIRI)
983-9665-86-3

Persatuan Penerbit Buku Malaysia
No.Ahli: 8702

APB718662

M
959.5122
MRA

© Hakcipta terpelihara.

Sebarang bahagian buku ini tidak boleh diterbitkan semula dalam apa
cara sekalipun kecuali dengan izin bertulis daripada:

PENERBIT PRISMA SDN BHD

129, JALAN SS 25/2

TAMAN MEWAH

47301 PETALING JAYA

SELANGOR DARUL EHSAN

Negeri Terengganu Darul Iman terletak di pantai timur Semenanjung Malaysia. Negeri ini bersempadan dengan Kelantan di bahagian barat laut dan utara, dan Pahang di bahagian barat daya dan selatan.

Keluasan negeri Terengganu ialah lebih kurang 13,000 kilometer persegi. Negeri ini terbahagi kepada tujuh daerah, iaitu Besut, Setiu, Kuala Terengganu, Hulu Terengganu, Marang, Dungun dan Kemaman. Kecuali Hulu Terengganu, semua daerah negeri ini berbaris menghadap Laut Cina Selatan. Panjang keseluruhan pantai Terengganu kira-kira 250 kilometer.

Jalan raya utama di negeri ini hampir keseluruhannya menyusur pantai. Ini disebabkan keadaan muka bumi di bahagian barat negeri Terengganu bergunung-ganang sementara di bahagian timurnya landai. Negeri ini tidak mempunyai perkhidmatan keretapi kecuali keretapi bijih besi di Dungun yang ditamatkan perkhidmatannya dalam tahun 1960-an.

Sungai-sungai utama di negeri ini ialah Sungai Terengganu, Sungai Besut, Sungai Dungun, Sungai Kemaman, Sungai Paka dan Sungai Nerus. Pulau-pulau utamanya pula ialah Pulau Redang, Pulau Perhentian, Pulau Kapas dan Pulau Bidong.

Sejak Terengganu mengeluarkan petroleum dan gas asli di luar pantainya, negeri ini sering dirujuk sebagai Kuwait Timur. Hasil bumi tersebut telah membawa perubahan ekonomi yang mendadak kepada negeri ini.

Daripada segi sejarah, negeri Terengganu dikatakan wujud sejak sebelum Melaka dibuka lagi. Ini terbukti daripada kesan-kesan peninggalan sejarah yang ditemui di negeri ini, terutamanya dengan penemuan batu bersurat.

Pada batu bersurat yang ditemui di Sungai Tersat, Kuala Berang, tercatat tahun 702 Hijrah, bersamaan tahun Masihi 1303. Khazanah sejarah ini diperbuat daripada sejenis batu granit dalam bentuk empat segi. Ukuran tinggi batu ini ialah 84 sentimeter; lebarnya di bahagian atas ialah 53 sentimeter dan di bahagian bawah 27

sentimeter. Berat batu ini ialah 215 kilogram. Kesemua empat penampangnya diukir dengan tulisan jawi menggunakan campuran bahasa Sanskrit dan bahasa Melayu.

Tarikh yang terukir pada batu bersurat Terengganu ini adalah satu-satunya tarikh yang diterima secara rasmi sebagai tarikh kedatangan agama Islam ke Tanah Melayu. Pada batu itu terakam sepuluh undang-undang serta dendanya sekali. Hal ini membuktikan bahawa undang-undang Islam mula digunakan di Tanah Melayu sejak abad keempat belas lagi.

Walau bagaimanapun, pemerintahan Terengganu pada zaman silam belum dapat dikesan dengan jelas. Beberapa buku sejarah ada menyebutkan nama Terengganu sebelum akhir abad yang ketujuh belas. Antaranya, ada yang menyebut bahawa pada tahun 1225 Terengganu bersama-sama dengan Langkasuka, Pahang dan Kelantan terletak di bawah taklukan kerajaan Palembang di Sumatera. Satu catatan lain yang terdapat di dalam buku syair Jawa *Negarakertagama* menyebut bahawa Terengganu serta Dungun tertakluk kepada kerajaan Majapahit.

Catatan orang Cina pada masa Dinasti Liang dan Dinasti Sui ada menyebut tentang sebuah negeri bernama *Tan-tan* yang menghantar ufti ke China. Seorang pakar ilmu alam dan sejarah, Paul Wheatley merumuskan bahawa negeri yang dimaksudkan di dalam catatan Cina itu sama ada Kuala Besut atau Kuala Terengganu.

Catatan-catatan ahli sejarah China menggambarkan negeri Terengganu sebagai negeri yang mengamalkan agama Buddha. Negeri Terengganu makmur dan penduduknya melebihi 20,000 orang. Raja yang memerintah negeri ini dikatakan dibantu oleh lapan orang menteri yang utama.

Daripada bahan-bahan bertulis dari negeri China itu terdapat berbagai-bagai sebutan bagi negeri Terengganu. Seorang pengarang Cina yang terkenal iaitu Chau Chu-fei pernah menyebut nama Terengganu sebagai *Teng-Ya-Nu*. Kuala Berang yang disebut sebagai *Foloan*, dikatakan pernah menjadi pusat perniagaan utama Asia Tenggara kira-kira dalam abad kedua belas. *Foloan* terletak di tebing Sungai Terengganu.

Pengembara China, Chao Ju Kua dalam catatannya yang dibuat pada tahun 1225 pernah menyebut *Teng-Ya-Nong* sebagai sebuah pelabuhan perdagangan di pesisiran pantai timur Tanah Melayu. Tempat-tempat lain seperti *Ki-Lan-Tan* (Kelantan) juga ada disebut oleh Chao.

Sebutan-sebutan lain yang diperolehi daripada bahan-bahan bertulis dari China termasuk *Teng-Ka-Le*, *Teng-Ya-Nung*, *Ting-Ke-Neu*, *Ting-Ke-Leu*, *Ting-Kia-Le* dan *Ting-Chia-Lew*. Adakalanya Terengganu disebut *Ting Chia Nsia Lu* seperti dalam carta Wu Peh Chih yang disediakan antara 1511 dan 1601 oleh Laksamana Cheng Ho.

Terengganu juga terdapat dalam peta Linschoten (1623) sebagai *Terengenaou*. Peta-peta selepas itu juga ada

merakamkan nama *Capas* (Pulau Kapas), *P. Redan* (Pulau Redang) dan *Conciam* (mungkin Pulau Perhentian).

Antara peta-peta yang tertua yang memasukkan Tanah Melayu ialah peta yang dilukis oleh Ptolemy (Batlamus) di Alexandria (Iskandariah, Mesir) dalam abad kedua Masihi. Peta ini menunjukkan dua buah pelabuhan di pantai timur Tanah Melayu yang diberi nama *Perimoula* dan *Kele*. *Perimoula* terletak di kawasan kuala Sungai Terengganu sekarang dan *Kele* pula di kawasan kuala Sungai Kemaman.

Di dalam *Sejarah Melayu* tertulis bahawa Sultan Muhammad Melaka pernah menegakkan kuasa kerajaannya hingga ke Beruas, Perak di sempadan sebelah barat sementara ke Terengganu di sebelah timur. Di dalam catatan lain pula dinyatakan bahawa Sultan Mansor Shah telah menghantar puteranya yang sulung iaitu Raja Muhammad ke Pahang. Raja Muhammad dianugerahkan pemerintahan kawasan yang memanjang dari Sedili Besar, Johor hingga ke Terengganu.

Cerita mengenai asal usul nama negeri Terengganu pula berbagai-bagai. Antaranya ialah cerita yang dikisahkan oleh almarhum Sultan Umar, sultan Terengganu yang kesembilan (1839-1876). Menurut cerita baginda, sebelum Terengganu mendapat namanya, satu rombongan pengembara dari Pahang datang berburu di kawasan Hulu Terengganu. Apabila rombongan itu sampai ke kawasan

Sungai Terengganu Mati, seorang anggota rombongan itu telah terjumpa sebatang taring. Kawan-kawannya berasa hairan melihat taring itu.

“Taring apakah ini?” tanya seorang daripada mereka.

“Taring anu,” jawab seorang lagi.

Anu ialah sebutan halus untuk memaksudkan harimau. Orang Melayu dahulu percaya bahawa di dalam hutan, seseorang itu tidak boleh menyebut nama binatang buas seperti harimau dan gajah. Jika disebut namanya, binatang buas itu mungkin terdengar lalu menganggapnya sebagai satu seruan untuk datang.

Kumpulan pengembara itu kemudian berjumpa pula dengan seekor rusa yang telah terbunuh. Mereka mengambil bangkai rusa itu untuk dibawa balik sebagai hasil perburuan. Apabila ditanya dari tempat mana mereka memperolehi hasil perburuan itu, mereka pun menjawab: “Dari tempat taring anu.”

Ada pula ahli rombongan itu yang terjumpa kayu gaharu. Apabila mereka ditanya soalan yang serupa, mereka menjawab bahawa kayu itu dijumpai ‘di tebing sungai taring anu’. Perkataan taring anu itu sering disebut hingga lama-kelamaan perkataan itu menjadi ‘Terengganu’.

Kisah lain mengatakan bahawa ‘Terengganu’ itu berasal daripada ungkapan ‘terang ganu’ atau ‘terang anu’.

Menurut satu cerita, pada masa dahulu pernah kelihatan dari kawasan yang didiami orang Kelantan satu cahaya kilat yang memancar di kaki langit.

Cahaya yang terang itu kelihatan seperti petir yang menyambar kuat di kawasan kuala Sungai Terengganu. Kawasan itu menandakan sempadan negeri Kelantan dan negeri Terengganu. Untuk mengingatkan sempadan itu maka tempat itu dinamakan 'Terengganu' yang bermaksud 'terang hingga nu' (terang hingga ke sana).

Satu cerita lain lagi mengisahkan tentang sebatang taring yang lebih besar daripada taring gajah. Taring gergasi itu ditemui oleh sekumpulan pengembara di sebuah pulau yang terletak berhampiran dengan Pulau Duyung di muara sebatang sungai besar.

Oleh kerana taring itu sangat berlainan, ketua kumpulan itu menyerahkannya kepada raja. Baginda bertanya: "Taring apakah itu?"

Dengan tergesa-gesa mereka menjawab: "Taring anu, Tuanku."

Semenjak itu sungai itu digelar 'Sungai Taring Anu'.

Cerita lain pula mengatakan bahawa nama Terengganu wujud daripada peristiwa pengembaraan tiga anak raja dari Johor. Mereka bernama Tok Teja, Tok Puteri dan Tok Penghulu Bukit (Tok Bukit).

Ketiga-tiga anak raja itu beserta dengan pengikut mereka menggali tanah di suatu kawasan yang berhampiran dengan suatu kuala sungai. Ketika menggali, tiba-tiba mereka terjumpa taring yang menyerupai gading. Mereka saling pandang-memandang satu sama lain. Kemudian dengan serentak mereka berkata, "Taring anu!"

Ada juga pendapat yang mengatakan bahawa nama Terengganu diambil daripada kalimat Tamil *Teranggani* yang bererti 'tanah bukit'. Nama tersebut dikatakan diberi oleh orang Tamil yang telah sampai ke negeri ini pada masa dahulu. Dari laut, menyusur sepanjang pantai negeri ini, mereka hanya melihat keadaan rupa bumi yang berbukit-bukit. Lantaran itu mereka menyebut tempat itu sebagai *Terenggani*. Namun, pada batu bersurat yang ditemui tercatat nama negeri ini sebagai *Terenkanu*.

Cerita lain pula mengaitkan kedatangan satu rombongan dari Kelantan yang belayar ke Kuala Terengganu. Tatkala mereka sampai di Kuala Terengganu, keadaan cuaca bertukar menjadi redup dan hujan pun turun. Akan tetapi, hujan itu tidak lama dan sejurus kemudian matahari pun terbit semula. Satu jambatan pelangi terbentuk di langit. Pelangi itu dapat dilihat dengan jelas sekali.

Setengah-setengah ahli rombongan Kelantan itu bertanya akan panggilan pelangi itu? Penduduk tempatan memberitahu bahawa pelangi itu dipanggil *ganu*. Apabila orang Kelantan pulang, mereka menceritakan bagaimana terangnya *ganu* di negeri yang telah dilawati mereka itu. Semenjak itu negeri itu dikenali sebagai *Terangganu*.

Nama Terengganu juga mungkin terbit daripada nama sungai, Sungai Terengan. Pada masa dahulu Terengan juga nama sebuah kampung terkenal di Hulu Terengganu. Dipercayai bahawa di sanalah kerajaan Terengganu yang pertama didirikan.

Oleh kerana Sungai Terenggan itu berpecah dua, orang yang berperahu berulang-alik ke Kampung Terenggan itu selalu menyebut 'hendak ke Terengan nu' (hendak pergi ke Terengan sana). Akhimya kampung itu diberi nama Terengganu.

Hakikat bahawa penempatan terawal di Terengganu bermula di daerah pedalaman (Hulu Terengganu) semakin nyata apabila beberapa jenis barang purba yang dipercayai berusia 2,000-3,000 tahun telah dijumpai di Gunung Taat, berhampiran dengan Tasik Kenyir.

Sejarah kesultanan Terengganu bermula pada awal abad kelapan belas. Sultan Terengganu yang pertama ialah Tun Zainal Abidin Paduka Maharaja, bergelar Sultan Zainal Abidin I (1725-1733). Baginda dikatakan berasal daripada keturunan Seri Maharaja Johor iaitu bendahara Johor yang kesembilan belas. Menurut catatan sejarah, bendahara Johor itu adalah cicit Tun Hassan Temenggong iaitu anak Bendahara Seri Maharaja yang bermama Tun Mutahir.

Apabila Sultan Zainal Abidin I mangkat takhta Terengganu diwarisi oleh putera bongsu baginda iaitu Raja Mansur, yang bergelar Yang Dipertuan Kecil. Semasa

ditabalkan sebagai Yang Dipertuan Kecil, Raja Mansur baru berusia tujuh tahun. Oleh itu, segala urusan pentadbiran dijalankan oleh Bendahara Tun Hussin.

Enam tahun kemudian iaitu pada tahun 1739, Yang Dipertuan Kecil berkahwin dengan Raja Bakul dari Riau. Raja Bakul ialah puteri Sultan Sulaiman Badrul Alam Shah. Pada tahun 1740, Yang Dipertuan Kecil ditabalkan sebagai Sultan Terengganu yang kedua dan memakai gelaran Sultan Mansur Shah I.

Sultan Terengganu yang ketiga ialah Sultan Zainal Abidin II. Baginda memerintah dari tahun 1793 hingga ke tahun 1808. Pemerintahan baginda tidak secekap pemerintahan ayahanda baginda. Di bawah pemerintahan baginda, telah berlaku peperangan berebut kuasa di antara kerabat diraja Kelantan dan kerabat diraja Terengganu.

Sultan Terengganu yang keempat ialah Tengku Ahmad, putera Sultan Zainal Abidin I. Baginda ditabalkan pada tahun 1808 dan bergelar Sultan Ahmad Shah I. Sebagai sultan, baginda sangat mengambil berat tentang kemajuan negeri Terengganu. Baginda adalah sultan Terengganu yang pertama menghapuskan jawatan bendahara, yakni setelah Bendahara Tun Hussin meninggal dunia.

Sultan Ahmad Shah I memberi perhatian yang lebih terhadap perlombongan bijih besi. Hasil perlombongan bijih besi ini membawa keuntungan yang banyak. Pendapatan negeri Terengganu bertambah dan hal ini telah

menarik minat British dan Siam. Kedua-dua kuasa ini berusaha hendak menakluk negeri Terengganu.

Sultan Ahmad Shah I mangkat pada tahun 1830 dan digantikan oleh Tengku Abdul Rahman. Tempoh pemerintahan sultan Terengganu yang kelima ini tidak lama. Baginda mangkat kira-kira enam bulan selepas menaiki takhta.

Sultan Terengganu yang keenam ialah Sultan Daud yang memerintah selama lebih kurang sebulan sahaja. Baginda digantikan oleh Sultan Mansur Shah II, sultan Terengganu yang ketujuh. Sultan Mansur adalah putera kepada Sultan Zainal Abidin II dan ayahanda saudara kepada almarhum Sultan Daud.

Sultan Terengganu yang kelapan ialah Sultan Muhammad I yang disusuli oleh Sultan Umar (1839-1876), sultan Terengganu yang kesembilan. Sultan Umar mengambil berat tentang kemajuan negeri dan kebajikan rakyat. Pada masa pemerintahan baginda, telah diperintahkan supaya beberapa batang jalan raya dibina di Kuala Terengganu, dan laluan jalan-jalan itu wujud hingga ke hari ini.

Semasa pemerintahan baginda juga sistem pentadbiran negeri telah diperkemas. Negeri Terengganu dibahagikan kepada beberapa buah daerah yang tiap-tiap satunya ditadbirkan oleh seorang Datuk. Daerah pula dibahagikan kepada beberapa bahagian yang diletakkan di bawah pemerhatian Datuk Muda.

Sultan Umar mangkat pada tahun 1876. Sultan Terengganu yang kesepuluh ialah Sultan Ahmad Shah II. Baginda memerintah selama enam tahun dan mangkat pada tahun 1881. Takhta Terengganu diwarisi oleh putera baginda Tengku Zainal Abidin yang ditabalkan sebagai sultan Terengganu yang kesebelas dengan memakai gelaran Sultan Zainal Abidin III.

Sultan Zainal Abidin III terkenal sebagai sultan yang mempunyai peribadi yang terpuji. Baginda adalah sultan yang alim dan boleh bertutur dalam bahasa Arab. Baginda mengambil berat tentang usaha pengembangan ilmu pengetahuan.

Pada zaman pemerintahan baginda Terengganu dikatakan mengalami pembangunan yang pesat. Bilangan penduduk negeri Terengganu juga bertambah dengan banyaknya. Negeri Terengganu pada masa itu dibahagikan kepada tiga belas daerah iaitu Besut, Setiu, Sungai Nerus, kawasan dari Kuala Telemung ke Kuala Terengganu, Sungai Telemung, kawasan Kuala Telemung ke Jeram Kelemang, kawasan Jeram Kelemang ke hulu, Marang, Mercang, Dungun, Kerteh, Kemasik, dan Kemaman (dan Kijal). Daripada pembahagian daerah itu, dapat dilihat bahawa kawasan hulu Terengganu merangkumi beberapa daerah, membayangkan taburan penduduk di situ.

Pada masa itu kerajaan Terengganu telah mempunyai mata wang sendiri yang dinamakan 'keping' dan 'pitis'.

Wang itu diperbuat daripada timah dan bentuknya bulat dan nipis. Pada masa itu cukai dikenakan ke atas rakyat. Cukai itu dinamakan 'banci' dan 'serah'- juga disebut sebagai cukai kepala.

Pada zaman pemerintahan Sultan Zainal Abidin III juga beberapa ramai pedagang dari negeri lain datang untuk berdagang di Kuala Terengganu. Tempat-tempat yang dijadikan kawasan perdagangan ialah di sekitar Kedai Hilir, Kedai Payang dan Kampung Cina. Kapitan Cina di Terengganu memperkenalkan mata wangnya sendiri yang dinamakan *jukoh*. Dalam tahun 1893, telah diwujudkan alat sukatan seperti gantang, cupak, leng dan timbangan dacing. Seorang merinyu telah dilantik bagi melaksanakan peraturan sukatan dan timbangan itu.

Sebuah mahkamah telah ditubuhkan untuk memastikan pelaksanaan keadilan undang-undang. Mahkamah itu dikendalikan oleh ketua Jabatan Mahkamah, pembantunya dan seorang penasihat sulit sultan. Undang-Undang Tubuh Kerajaan Terengganu diwujudkan. Sebuah penjara turut dibina.

Berbagai-bagai peristiwa lain berlaku semasa pemerintahan Sultan Zainal Abidin III. Antaranya pemberontakan Tengku Abdul Rahim yang merebak menjadi perang saudara. Hubungan persahabatan dengan kerajaan Siam juga telah dijalinkan. Hubungan itu menghendaki baginda menghantar ufti 'Bunga Emas' tiap-tiap tiga tahun sekali.

Pada 22 April 1910 Sultan Zainal Abidin III menandatangani perjanjian persahabatan dengan Inggeris. Pada penghujung tahun berikutnya alat perhubungan telefon mula digunakan di Terengganu. Penggunaan telefon yang pertama itu menghubungkan istana sultan dengan pejabat pos dan rumah kediaman wakil British.

Sultan Zainal Abidin III mangkat pada 26 November 1918 dan digantikan oleh putera baginda Raja Muda Tengku Muhammad. Sultan Terengganu yang kedua belas ini bergelar Sultan Muhammad Shah II.

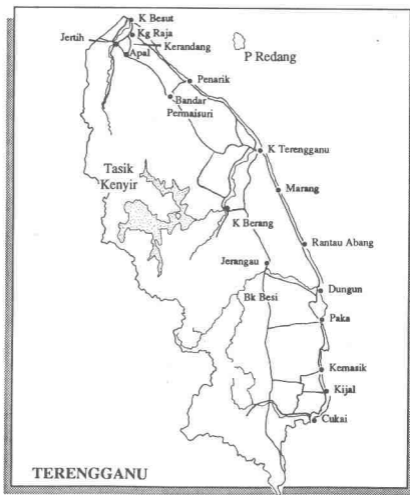
Setelah memerintah selama enam bulan baginda menyerahkan takhta Terengganu kepada adinda baginda iaitu Tengku Sulaiman. Tengku Sulaiman yang menjadi sultan Terengganu yang ketiga belas memakai gelaran Sultan Sulaiman Badrul Alam Shah.

Di bawah pemerintahan baginda satu kekacauan telah berlaku di Kuala Berang. Kekacauan itu disebabkan timbulnya rasa tidak puas hati orang kampung terhadap cukai tanah yang dikenakan. Walau bagaimanapun, baginda dapat mengatasi masalah itu. Semenjak Jepun menduduki Tanah Melayu, baginda tidak lagi mempunyai kuasa mutlak ke atas negeri Terengganu.

Sultan Terengganu yang keempat belas ialah Sultan Ali yang dilantik sewaktu pendudukan Jepun. Sultan Terengganu yang kelima belas pula Sultan Ismail Nasiruddin Shah (1949-1980). Baginda dilantik Yang di-

Pertuan Agong Malaysia yang kelima. Banyak perubahan yang berlaku dalam tempoh pemerintahan baginda. Salah satu punca perubahan itu ialah penemuan simpanan minyak di luar pantai Terengganu.

Sultan yang memerintah Terengganu sekarang ialah sultan yang keenam belas iaitu Sultan Mahmud al-Muktafi Billah Shah. Baginda ditabalkan pada 16 Mac 1981.

Negeri Terengganu terkenal dengan seni budaya dan kraftangannya yang menarik. Pelbagai jenis hasil kesenian dapat kita lihat di negeri ini.

Salah satu tarian asli Terengganu yang terkenal ialah tarian *ulit mayang*. Dalam bentuk aslinya, tarian ulit mayang ialah tarian pemujaan. Alat utama dalam pemujaan itu ialah mayang pinang. Semasa melakukan tarian ini, mayang pinang digoncang-goncangkan pada kemenyan.

Bilangan penari yang mengambil bahagian ialah antara sepuluh hingga lima belas orang. Biasanya tarian ulit mayang diadakan dalam temasya memuja pantai. Tarian ini diiringi dengan nyanyian berpantun. Pantun-pantun yang dinyanyikan itu berisikan kata-kata pemujaan.

Satu lagi tarian yang terkenal di Terengganu ialah *tarian rodan*. Asalnya tarian ini dipersembahkan di majlis-majlis yang berkaitan dengan upacara keagamaan sahaja. Akan tetapi, sekarang tarian ini turut dipertunjukkan di majlis perkahwinan atau persembahan seni kebudayaan.

Lazimnya sebuah bangsal didirikan khas untuk tarian ini. Penari-penari menari sambil mendendangkan lagu dengan seni katanya memuji nabi-nabi dan para sahabatnya. Lagu-lagu yang didendangkan itu berirama padang pasir.

Penari-penari tarian rodan dibahagikan kepada dua kumpulan. Kumpulan pertama, seramai sepuluh orang, menari sambil membawa rebana. Kumpulan yang kedua pula

dipanggil pelenggok. Dua kumpulan ini menari secara bergilir-gilir.

Tarian saba juga sejenis tarian yang bercorak pemujaan. Tarian ini diminati oleh masyarakat Hulu Terengganu. Alat pemujaan utama dalam tarian ini ialah pucuk kelapa yang dilambangkan sebagai 'Saba'.

Lazimnya penari-penari tarian saba terdiri daripada empat wanita dan tiga lelaki. Temasya menari tarian saba diadakan selama tiga hari tiga malam. Pada malam pertama kononnya dipanggil segala jenis hantu. Tarian diteruskan pada malam kedua. Pada malam terakhir persembahan diteruskan hingga ke subuh.

Walau bagaimanapun, kepercayaan kepada pelbagai jenis hantu yang dipuja dalam tarian tersebut sudah tidak wujud lagi. Kini tarian ini cuma diadakan sebagai tarian rakyat Hulu Terengganu untuk mengisi aturcara keramaian.

Tarian balai juga berunsurkan pemujaan. Tarian ini bertujuan menghalang sebarang bencana terutamanya apabila padi yang disemai mula bercambah. Gerak tarinya melambangkan kegiatan bersawah padi. Kumpulan penari yang terdiri daripada gadis-gadis petani menari mengelilingi balai yang berbentuk seperti payung panjang sebagai lambang pemujaan semangat padi.

Satu lagi tarian yang terkenal di negeri Terengganu ialah *tarian gayung otar-otar*. Tarian ini bersifat pencak silat

pahlawan. Tarian ini dipersembahkan secara berpasangan oleh penari-penari lelaki sahaja. Mereka menggunakan dua jenis alat iaitu pedang yang diperbuat daripada rotan dan perisai yang diperbuat daripada kayu pulai.

Dua baris penari bergerak secara serentak sambil saling 'menyerang' apabila berdekatan. Kemudian kedua-dua baris penari itu berundur. Setiap gerakan mereka jelas memperlihatkan kesatuan, berbaris sama tidak berpecah. Alat-alat muzik yang digunakan bagi mengiringi tarian ini ialah gong dan gendang. Pakaian mereka seperti bentuk pakaian ahli silat.

Permainan gasing juga popular di kalangan penduduk negeri ini pada suatu masa dahulu. Tiga jenis permainan gasing yang terkenal ialah *gasing uri*, *gasing leper* dan *gasing pangkah*. Permainan gasing uri terkenal di Besut, sementara gasing leper dan gasing pangkah di Kuala Terengganu.

Di negeri Terengganu dapat dilihat pelbagai jenis perahu nelayan. Jenis-jenis perahu tempatan termasuk kolek, setak, sekoci, jalur dan, yang terkenal sekali, perahu payang. Tempat-tempat membuat perahu yang mayshur di Terengganu termasuk Kampung Losong, Duyung, Teluk Pasu dan Pulau Rusa.

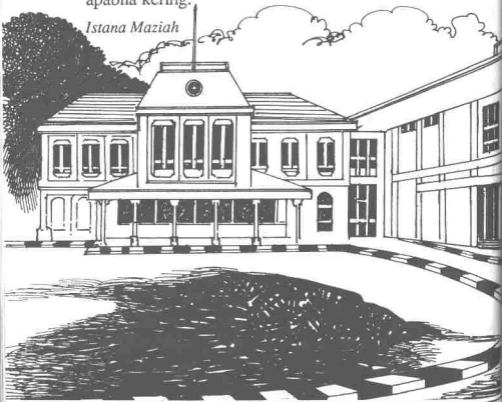
Negeri Terengganu juga terkenal kerana perusahaan-perusahaan batik, songket, seni ukir kayu dan barang-barang tembaga.

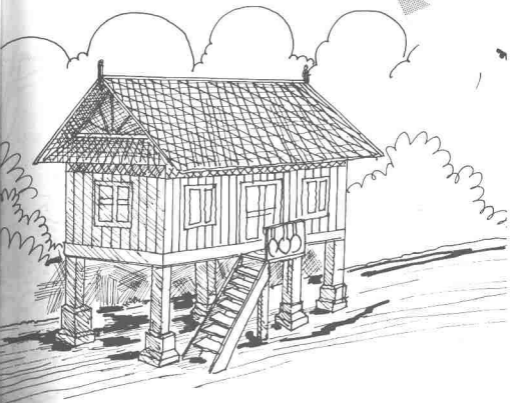

Antara bangunan yang terkenal di Terengganu ialah Istana Maziah. Istana ini dibina untuk menggantikan Istana Hijau, sebuah istana lama yang telah terbakar. Di dalam istana ini terdapat beberapa banyak ukiran kayu yang cantik. Istana ini digunakan untuk mengadakan majlis-majlis diraja seperti majlis perkahwinan dan penganugerahan bintang-bintang dan pingat.

Menurut sejarah, Istana Maziah dibina dengan kapur putih bercampur dengan tanah liat dan pasir garam yang ditumbuk lumat-lumat. Bahan tersebut dicampur pula dengan putih telur serta manisan supaya lebih teguh apabila kering.

Istana Maziah

Istana Lama Terengganu (Kini Muzium)

Masjid Abidin terletak di tengah-tengah bandar Kuala Terengganu. Masjid ini juga dikenali sebagai Masjid Besar dan Masjid Putih. Masjid ini dibina oleh Sultan Zainal Abidin II dengan menggunakan kayu. Batu bata cuma digunakan apabila masjid ini dibina semula semasa pemerintahan Sultan Zainal Abidin III.

Pantai dan pulau negeri Terengganu telah sekian lama menarik minat pelancong. Tempat-tempat yang pantainya terkenal termasuk Rantau Abang, Batu Buruk, Cendering dan Bukit Keluang. Pulau Perhentian Kecil/Besar, Redang dan Pulau Kapas merupakan tiga pulau percutian yang paling popular di Terengganu.

Bukit Besi

Sekitar tahun 1950-60 dahulu Bukit Besi yang terletak di daerah Dungun cukup terkenal dengan lombong bijih besinya. Lombong itu merupakan kawasan lombong bijih besi yang terbesar di Asia Tenggara.

Sejarah penemuan bijih besi di kawasan ini bermula daripada kisah tiga sahabat yang pergi mencari rotan di kawasan hutan di situ. Mereka ialah Daud, Kassim dan Sulaiman. Setelah sekerat hari berjalan meredah hutan, mereka sampai di kaki sebuah bukit yang curam. Di situ mereka berhenti untuk berehat sambil memakan bekal

yang dibawa. Daud ternampak seketul batu sederhana besar di umbi sebatang pokok. Pada fikirannya batu itu cukup sesuai untuk dijadikan alas punggung sewaktu makan. Dengan itu, Daud pun meletakkan rotan dan bekalan yang digalasnya lalu pergi untuk mendapatkan batu itu.

"Oooff!" jerit Daud apabila dia gagal mengangkat batu itu. "Berat macam besi!"

"Makanlah dulu," kata Kassim. "Lepas itu barulah dapat kauangkat batu itu!"

Kassim dan Sulaiman ketawa terbahak-bahak. Mereka tahu bahawa Daud mahu menjadikan batu itu alas punggungnya ketika makan. Kalau sudah makan, buat apa lagi batu itu diangkat.

"Betul! Batu ini berat betul. Macam besi," tegas Daud melawan ketawa rakan-rakannya. "Kalau tak percaya, cubalah kamu angkat."

"Sudahlah, jangan cuba nak mengenakan kami pula," jawab Sulaiman.

Daud menggeleng-gelengkan kepalanya sambil berjalan menuju ke tempat kawan-kawannya duduk. Dia meletakkan punggungnya di atas batang kayu buruk di situ dan terus menikmati bekalannya. Selepas mereka selesai makan, tergerak pula hati Sulaiman untuk mencuba

mengangkat batu itu. Daud dan Kassim memerhatikan gerak-geri Sulaiman dengan penuh minat.

Sulaiman membongkok dan mengenakan tangannya pada batu. Kemudian, dengan penuh keyakinan Sulaiman membetulkan sendi lututnya untuk berbingkas bangun mengangkat batu itu. Malangnya batu itu memang berat Sulaiman tertumus.

Sekarang giliran Daud pula untuk ketawa terbahak. "Ah, dah kena nasi pun tak berdaya juga mengangkat batu itu!"

Buat seketika Kassim tidak berkata apa-apa kecuali memerhatikan perihal Sulaiman yang terselak kainnya. Kemudian Kassim mencadangkan mereka memanggil bukit itu Bukit Besi.

Pada tahun 1916 ahli kajibumi Jepun yang bernama Kuhara telah datang ke Dungun untuk menjalankan kajian ke atas tanah di kawasan Chenuak, Hulu Dungun. Dia mendapati bumi di situ kaya dengan bijih besi. Kemudian dua buah syarikat Jepun iaitu Nippon Mining Company Ltd dan Ishihara Sangyo Koshi Ltd, telah menjalankan usaha carigali di kawasan itu.

Dalam tahun 1929 kerajaan Terengganu mengeluarkan kebenaran kepada Syarikat Nippon Mining Company untuk melombong di Bukit Besi. Kawasan perlombongan yang dibenarkan oleh kerajaan Terengganu itu seluas 1,080 ekar dengan jangka pajakan selama 50 tahun.

Lombong bijih besi di Dungun itu adalah lombong terbuka. Bahan letupan dan penyedok digunakan untuk mengeluarkan bijih besi. Pada suatu ketika, lebih daripada separuh import bijih besi untuk perusahaan besi dan keluli Jepun diperolehi dari Bukit Besi.

Perlombongan bijih besi ini telah banyak mengubah wajah Bukit Besi dan Dungun. Pada tahun 1930, Bukit Besi dan Dungun telah dihubungkan dengan landasan keretapi ringan bagi mengangkut bijih untuk dieksport. Pelabuhan Dungun menjadi pelabuhan yang ketiga pentingnya ketika itu selepas pelabuhan Kelang dan Pelabuhan Pulau Pinang.

Dalam masa pemerintahan Jepun di Tanah Melayu, Nippon Mining Company diarahkan oleh kerajaan Jepun supaya melipat-gandakan perlombongan besi di Bukit Besi untuk memenuhi permintaan industri pembuatan senjata perang negara itu.

Pada tahun 1945-7 lombong tersebut dirampas oleh pihak berkuasa British sebagai harta musuh dan kemudian perlombongan dihentikan kerana tidak ada permintaan.

Walau bagaimanapun, pada tahun 1949 kerajaan British mengambil keputusan menjual lombong bijih besi itu kepada sebuah syarikat Inggeris iaitu Eastern Mining and Metal Company (EMMCO). Sejak awal tahun 1950 permintaan terhadap bijih besi meningkat semula. Hasil peningkatan permintaan itu, royalti daripada lombong

bijih besi tersebut berjaya menyumbangkan satu pertiga daripada pendapatan tahunan negeri Terengganu.

Selepas tahun 1960 pengeluaran bijih besi di Bukit Besi mula meleset. Hal ini mendorong kerajaan Terengganu untuk menutup lombong itu pada awal tahun 1970.

Namun begitu, kerajaan Terengganu dengan kerjasama Kerajaan Persekutuan menghidupkan kembali kawasan ini. Pada tahun 1973 Lembaga Kemajuan Terengganu Tengah (KETENGAH) ditubuhkan dan diberi amanah membangunkan kawasan yang merangkumi Bukit Besi.

Satu peninggalan kegiatan perlombongan di Bukit Besi yang boleh dilihat pada hari ini ialah sebuah tasik seluas kira-kira 50 hektar. Di tengah-tengah tasik ini terdapat sebuah pulau yang diliputi hutan kecil.

Besut

Daerah Besut adalah daerah yang paling ke utara di negeri Terengganu, bersempadan dengan Jajahan Pasir Putih, Kelantan. Sempadan di antara Terengganu dan Kelantan ditentukan pada tahun 1913.

Bandar-bandar utama di daerah Besut ialah Jertih, Kampung Raja (pusat pentadbiran), dan Kuala Besut.

Daerah Besut dikenali sebagai jelapang padi Terengganu. Sistem tali air Besut adalah sistem pengairan yang ketiga terbesar di Malaysia selepas Muda dan Kemubu. Selain

itu, daerah Besut mempunyai beberapa tempat perkelahan yang menarik. Antaranya ialah Bukit Keluang, Pulau Perhentian dan Hutan Lipur Temakah di Hulu Besut.

Mengikut cerita orang tua-tua, Besut pada asalnya diduduki dan diperintah oleh Orang Asli suku Pangan. Keadaan ini bertukar dengan kedatangan orang Melayu. Ketua orang Melayu dikatakan bernama Cik Latiff. Orang Melayu yang datang ke situ tidak diketahui tempat asalnya. Ada pendapat yang mengatakan mereka berasal dari Pattani dan Kelantan, dan ada pula yang mengatakan mereka berasal dari Champa dan Kemboja. Walau bagaimanapun, rata-rata penduduk Besut sekarang bertutur dalam loghat Melayu Kelantan.

Menurut cerita, ketika daerah itu didiami oleh orang Pangan, ketua mereka bernama Besut. Besut dikatakan telah bersetuju untuk menyerahkan kawasan yang diperintahnya kepada orang Melayu yang diketuai oleh Cik Latiff.

Persetujuan itu melibatkan pertukaran harta. Setelah beberapa lama berbincang akhirnya Besut bersetuju untuk menyerahkan tanah yang diduduki oleh suku kaumnya dengan balasan segantang mata kail dan batu permata. Kemudian Besut bersama-sama anak buahnya berpindah ke hulu, berhampiran Lubuk Bida. Cik Latiff menamakan kawasan penempatan barunya itu Besut, mengambil sempena nama ketua masyarakat Pangan tersebut.

Bukit Puteri

Bukit Puteri yang terletak berhampiran dengan Sungai Terengganu adalah suatu lambang perkembangan sejarah negeri. Ketinggian Bukit Puteri cuma kira-kira 190 meter. Kawasannya pula seluas 688 hektar.

Pada masa dahulu Bukit Puteri merupakan kubu pertahanan bagi sultan-sultan yang memerintah negeri Terengganu. Antara istana yang didirikan berhampiran dengan Bukit Puteri ialah Istana Maziah, Istana Sultan Mansur II dan Istana Hijau.

Menurut cerita, kawasan bukit ini dibuka oleh seorang pembesar dari Johor, Tok Raja Menteri. Beliau datang ke Terengganu untuk menabalkan Sultan Zainal Abidin I sebagai sultan Terengganu yang pertama. Kawasan di sekitar bukit ini pula dikatakan diteroka oleh pengikut Datuk Bendahara Padang Saujana Johor yang menghantar wakilnya untuk memerintah negeri Terengganu.

Nama Bukit Puteri dikaitkan dengan puteri bunian yang kononnya bersemayam di atas bukit itu. Ketika itu orang ramai boleh meminjam pinggan mangkuk, dokoh, gelang dan sebagainya untuk tujuan majlis perkahwinan.

Di atas Bukit Puteri terdapat sebuah genta (loceng) yang besar. Genta itu telah diperbuat daripada tembaga kuning pada tahun 1808, semasa pemerintahan Sultan Zainal Abidin III. Pada zaman dahulu genta ini dijaga oleh budak raja. Budak raja bertugas membunyikan genta itu sebagai pengumuman apabila berlaku sesuatu perkara penting, misalnya, kecemasan dan bencana yang menimpa negeri. Pada bulan Ramadan, genta ini dibunyikan apabila tiba setiap waktu berbuka puasa dan waktu imsak. Malah genta ini juga dibunyikan untuk mengejutkan orang ramai supaya bangun untuk bersahur.

Di kepala benteng di atas bukit ini, iaitu di bahagian hadapannya, ada sebatang tiang api yang kini dijadikan suar sebagai mercu tanda kuala sungai kepada perahu-perahu dan kapal yang berada di laut.

Bukit Puteri juga terkenal sebagai tempat menyimpan peluru meriam dan ubat bedil yang digunakan semasa perang saudara dahulu. Peluru dan ubat bedil itu disimpan di dalam sebuah gua yang dinamakan Gua Puteri.

Kini Bukit Puteri digunakan sebagai lapang menembak meriam apabila satu-satu istiadat kebesaran negeri diadakan. Selain itu, Bukit Puteri telah dimajukan sebagai suatu tarikan pelancong. Tiap-tiap hujung minggu dan pada hari cuti umum, tempat ini menjadi tumpuan orang ramai yang datang untuk melihat kesan-kesan sejarah yang terdapat di situ.

Pulau Sekati

Pulau Sekati adalah salah satu daripada beberapa pulau yang terdapat di tengah-tengah aliran Sungai Terengganu. Kedudukan Pulau Sekati ialah di antara Kampung Bukit Datu dan Kampung Bukit Losong. Pulau Sekati terpisah daripada Kampung Bukit Losong oleh Sungai Losong yang cetek airnya. Untuk sampai ke Pulau Sekati pengunjung terpaksa menaiki bot penambang, kenderaan utama di kawasan itu sejak dari dahulu.

Pulau Sekati dengan keindahan alam semula jadi dan suasananya yang aman dan damai, menarik hati setiap orang yang mengunjunginya.

Cerita tentang bagaimana Pulau Sekati mendapat namanya agak aneh. Mengikut cerita orang tua-tua, nama Pulau Sekati dikaitkan dengan acara pertarungan sekati emas.

Kononnya pada masa dahulu ada orang yang bernama Raja Chulan yang datang ke Terengganu dan menetap di Tanjung Bunut. Tanjung Bunut ialah sebuah perkampungan yang terletak tidak jauh dari Pulau Sekati.

Di kampung itu, Raja Chulan telah berkahwin dengan anak tempatan, memulakan sebuah keluarga dan membuka kawasan penempatan baru. Dia bertani untuk menyara hidup.

Pada masa itu penduduk negeri Terengganu suka menyabung ayam. Pulau Sekati yang ketika itu belum bernama merupakan suatu tempat persabungan ayam yang sangat digemari oleh pembesar-pembesar istana Terengganu serta orang kebanyakan.

Apabila ada acara bersabung ayam, maka ramai penduduk di situ berkumpul untuk melihat ayam siapa yang menang. Mereka bukan sekadar menonton tetapi turut bertaruh. Yang berada biasanya mempertaruhkan sekati emas.

Kegemaran penduduk di situ juga telah menarik perhatian Raja Chulan. Dia menyertai mereka setiap kali diadakan peraduan. Dan dia juga ingin mencuba nasibnya dalam pertarungan dengan pembesar Terengganu, terutamanya kerana dia mempunyai seekor ayam yang agak jaguh.

Pada satu hari dia bersama-sama dengan beberapa orang kawannya pergi ke pulau itu untuk menyabung ayam. Ketika itu ramailah penduduk tempatan dan orang luar yang sejak dari awal lagi datang untuk melihat kejaguan ayam yang bersabung.

Ayam sabung Raja Chulan telah ditentukan bersabung dengan seekor ayam pembesar negeri Terengganu. Ayam pembesar negeri itu sudah terkenal kerana telah banyak menewaskan ayam-ayam sabung yang lain. Akan tetapi, Raja Chulan tidak mempedulikan hal itu. Dia benar-benar ingin menguji ayamnya.

Seperti biasa, ganjaran persabungan itu ialah sekati emas bagi mereka yang menang. Dalam persabungan itu ayam Raja Chulan dan ayam pembesar negeri menunjukkan ketangkasan dan kekuatan yang setanding. Setelah beberapa lama berlawan akhirnya ayam Raja Chulan telah kalah dan terbang lari ke Kota Terengganu.

Akibat kekalahan itu, Raja Chulan berasa malu lalu menghilangkan diri. Keputusan Raja Chulan untuk lari itu sukar difahami oleh penduduk tempatan. Dia bukanlah orang pertama yang kalah sekati emas dalam pertaruhan demikian. Setiap kali diadakan persabungan ayam, pasti ada yang kalah. Maka berikutan peristiwa itu penduduk tempatan telah menamakan pulau tersebut Pulau Sekati Emas. Lama-kelamaan nama itu diringkaskan kepada Pulau Sekati.

Kampung Kerandang

Kampung Kerandang terletak kira-kira lapan kilometer dari bandar Jerih, Besut. Kampung ini dikelilingi oleh sawah padi dan boleh dimasuki dari beberapa arah: dari Apal, Bukit Kenak, Alor Lintah, Kampung Raja dan Gong Bayur.

Menurut cerita orang tua-tua, nama kampung itu diberi oleh ketua penerokanya yang dipanggil Tok Wok Long berikutan kejadian semasa dia keluar memancing. Dahulu, sebelum menjadi sawah bendang, tanah datar di sekitar Kampung Kerandang dilitupi belukar dengan beberapa

banyak tasik kecil dan alur. Tasik Mengkuang, sebuah kampung yang berjiran dengan Kampung Kerandang, asalnya salah satu daripada tasik-tasik kecil itu.

Kemunculan nama Kerandang juga dikaitkan dengan sebuah tasik. Di tepi tasik itu terdapat banyak pokok kerandang. Tasik itu pula kaya dengan ikan, terutama sejenis ikan besar yang tidak diketahui namanya.

Kawan-kawan Tok Wok Long juga tidak mengetahui nama ikan itu. Namun apabila ikan itu dimakan rasanya sedap, sesuai untuk dijadikan lauk. Berita tentang ikan besar yang dikail di tasik itu tersebar ke beberapa perkampungan baru yang berhampiran, termasuk Tanah Merah dan Kampung Pak Wong.

Sejak itu, tasik kerandang sentiasa dikunjungi pengail. Yang anehnya ikan besar itu seolah-olah tidak mahu pupus dari tasik itu. Sesiapa yang mencampakkan mata kail ke dalam tasik itu pasti beroleh lauk untuk hari itu.

Mereka cuma merujuk kepada ikan itu sebagai ikan di tasik kerandang. Lama-kelamaan ikan itu disebut sebagai ikan kerandang dan tasik itu sebagai tasik kerandang.

Pada suatu hari, seorang penduduk kampung itu mengadakan kenduri. Selepas makan Tok Wok Long dan jiran-jirannya berbual dan mereka bersetuju untuk menamakan kampung mereka Kampung Kerandang.

Kampung Alur Limbat

Kampung Alur Limbat terletak kira-kira sembilan belas kilometer dari bandar Kuala Terengganu. Menurut cerita, Kampung Alur Limbat lebih dikenali dengan nama Kampung Matahari Naik. Nama itu lahir kerana kedudukannya, iaitu di sebelah timur.

Ketika jumlah penduduknya masih kecil, Kampung Alur Limbat diperintah oleh seorang tokoh yang gagah dan berani. Dia dikenali sebagai Tukang Dollah.

Suatu hari, pemuda Siam tujuh beradik datang ke kampung ini untuk membunuh seekor ular yang sedang

mengganas. Ular itu dikenali sebagai ular bidar atau ular lembu. Ular ini sangat panjang. Apabila berlaku hujan panas, ular ini akan berbunyi seperti lembu mengeboh.

Tempat ular itu bermain ialah alur yang memanjang di pinggir kampung. Alur ini bermula dari Bukit Tok Baut di bahagian hulu kampung dan terus menganjur ke baruh dalam yang terletak ke utara kampung.

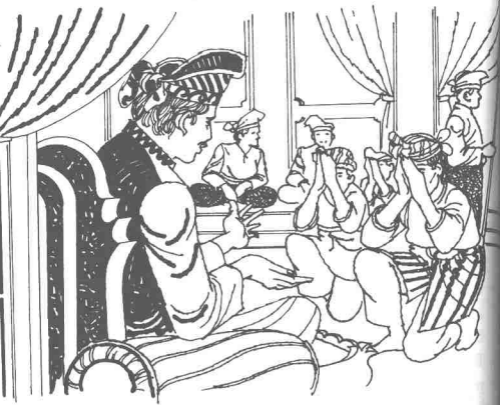

Pemuda tujuh beradik dari Siam itu berusaha dengan berbagai-bagai cara untuk membunuh ular itu. Suatu hari enam daripada mereka pengan semasa cuba untuk menangkap ular itu. Walau bagaimanapun, pemuda Siam yang tinggal seorang itu akhirnya berjaya menangkap ular ganas tersebut dan kemudian membunuhnya.

Sebahagian daripada daging ular itu direbus dan dijadikan ubat untuk memulihkan adik-beradiknya yang telah pengsan. Dengan ubat itu mereka berenam berjaya dipulihkan.

Akan tetapi, tidak berapa lama setelah berlaku peristiwa itu seekor gajah telah dijumpai terbunuh di pinggir Bukit Tok Baut. Bangkai gajah itu dijumpai oleh orang kampung yang sedang berjalan pulang dari huma mereka. Yang menghairankan mereka, bangkai gajah yang ditemui itu sedang dimakan oleh seekor ikan yang besar. Ikan itu dikenali sebagai ikan limbat. Ikan limbat termasuk dalam keluarga ikan keli. Ridip ikan limbat kelihatan seperti balung yang memanjang dari hidung hingga ke ekornya. Ikan Limbat itu sentiasa berulang-alik melalui alur di pinggir kampung ke Bukit Tok Baut untuk memakan bangkai gajah itu.

Penduduk kampung merasakan bahawa alur di pinggir kampung mereka itu sungguh luar biasa. Mereka tidak mengetahui mengapa ular bidar dan ikan limbat itu suka tinggal di dalamnya. Jadi berikutan dua peristiwa yang aneh itu penduduk di situ telah bersetuju untuk menamakan kampung mereka Kampung Alur Limbat.

Setiu

Daerah Setiu daerah yang ketujuh dan terbaru di negeri Terengganu. Perletakan daerah ini ialah di antara daerah Besut di utara dan daerah Kuala Terengganu di selatan. Sebahagian besar daerah ini asalnya kawasan Besut dan yang selebihnya kawasan Kuala Terengganu. Daerah Setiu diwartakan pada 1 Januari 1985 dan diisytiharkan oleh sultan Terengganu pada 30 April 1985. Bandar Permaisuri dijadikan pusat pentadbiran daerah. Keluasan daerah Setiu kira-kira 130,500 hektar, dibahagikan kepada tujuh mukim.

Menurut sejarah, nama Setiu diambil daripada nama seorang pahlawan yang banyak berjasa, sebagai penghormatan dan tanda ingatan untuk generasi selepasnya. Pada suatu masa dahulu, pahlawan Melayu itu sangat terkenal di sekitar Kampung Buluh, Mangkuk, Bari dan Penarik.

Satu cerita lain mengatakan bahawa pahlawan yang bernama Setiu itu sebenarnya bukan anak tempatan tetapi orang Bugis. Peperangan antara Belanda dan orang Bugis di Sulawesi tamat pada tahun 1770 dengan kemenangan kepada Belanda. Dengan kekalahan itu, ramailah orang Bugis yang lari meninggalkan tanahair mereka, termasuk Tok Setiu.

Tok Setiu adalah seorang panglima raja. Beliau lari membawa diri kerana malu dengan kekalahan pahlawan Bugis di tangan Belanda itu. Di samping itu, beliau tidak mahu bertuan akan Belanda.

Selepas beberapa lama belayar, Tok Setiu dan para pengikutnya tiba di negeri Terengganu yang ketika itu diperintah oleh Sultan Ahmad Shah II (1875-1881). Apabila Tok Setiu dan rombongannya mendarat di Terengganu, beliau masuk menghadap Sultan Ahmad untuk memohon menumpang tinggal di negeri itu.

Baginda Sultan Ahmad bersetuju dan memperkenankan permohonan Tok Setiu dan para pengikutnya. Baginda kemudian menitahkan Tok Setiu membuka satu kawasan

baru sebagai tempat tinggal rombongannya. Tok Setiu dan pengikutnya telah membuka satu kawasan baru yang sekarang dikenali sebagai Setiu.

Tok Setiu telah dilantik menjadi ketua kampung baru itu oleh kebanyakan pengikutnya. Walau bagaimanapun, perlantikan Tok Setiu itu mendapat tentangan hebat daripada Tok Itam dan pengikutnya yang berebut kawasan itu.

Oleh kerana kedua-dua itu pihak tidak mahu mengalah dan tidak mencapai kata sepakat mahupun bertolak ansur, maka berlakulah peperangan yang hebat. Peperangan antara Tok Setiu dan Tok Itam menyebabkan beberapa banyak pengikut kedua-dua belah pihak yang tewas. Peperangan yang hebat itu berlangsung selama tujuh hari tujuh malam.

Pada satu ketika Tok Setiu dan pengikutnya hampir kalah. Berikutan itu Tok Setiu memohon bantuan daripada Tok Serban Kuning dari Mukim Batu Berindan, Bukit Mahsuri. Dengan bantuan Tok Serban Kuning, Tok Setiu berjaya mengalahkan Tok Itam.

Kemenangan itu mengukuhkan kedudukan Tok Setiu sebagai ketua kampung. Pengaruh beliau semakin kuat dan pengikutnya bertambah ramai. Kekalahan Tok Itam menyebabkan anak buahnya berdendam dan membuat batas sempadan dengan menanam satu azimat. Tujuan azimat itu ditanam ialah untuk mencegah binatang dari kampung Tok Setiu daripada memasuki kawasan mereka.

Penanaman azimat itu sangat berkesan. Kerbau atau lembu yang hendak disembelih untuk sesuatu kenduri mati apabila melintas garis sempadan itu.

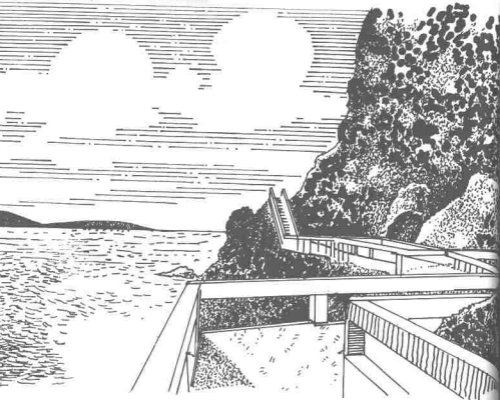
Pemerintahan Tok Setiu banyak berjasa kepada penduduk tempatan. Antara peninggalannya yang paling berguna ialah tali air yang memudahkan pengaliran air sungai ke sawah.

Tok Setiu juga terkenal sebagai guru silat yang mempunyai murid yang banyak. Silat dikatakan bentuk riadah utama dalam kehidupan pemuda kampung itu. Mereka didorong untuk mempelajari seni silat kerana setiap tahun diadakan pertandingan silat di situ.

Tok Setiu meninggal dunia kerana bertikam dengan adiknya akibat difitnah. Beliau dikebumikan di bawah pokok berangan berhampiran dengan rumahnya. Kawasan perkuburan Tok Setiu sekarang dipenuhi pokok getah dan semak.

Kemasyhuran nama Tok Setiu mendorong penduduk kampung itu untuk menamakan kampung mereka Kampung Setiu. Kampung itu sekarang dipanggil Setiu Lama.

Bukit Keluang

Pantai Bukit Keluang terletak di daerah Besut, kira-kira lima belas kilometer dari pekan Jertih dan lima kilometer dari Kampung Raja. Pantai ini bukan sahaja terkenal di kalangan penduduk tempatan tetapi juga di kalangan pelancong dari luar daerah Besut. Pasir pantai ini kuning keemas-emasan. Yang menarik tentang pantai ini ialah Bukit Keluang itu sendiri.

Dari jauh, Bukit Keluang kelihatan seolah-olah tumbuh seperti busut besar di atas tanah yang mendarat. Busut itu dibelah dua; sebelah di darat dan sebelah lagi telah

dimakan oleh Laut Cina Selatan. Permukaan yang menghadap daratan ditumbuhi pokok-pokok tinggi. Dalam tahun 1970-an telah ditemui beberapa perangkap kera di atas bukit ini. Permukaan yang menghadap Laut Cina Selatan pula sangat curam, hampir menegak. Di permukaan inilah terdapat gua batu yang besar tetapi tidak dalam.

Di bahagian belakang bukit ini pula terdapat muara sungai yang mengalir dari hulu Kampung Tembila. Kedudukan Bukit Keluang yang demikian itu menyebabkan hampir dua pertiga daripada kawasan di kakinya digenangi air.

Menurut cerita, Bukit Keluang mendapat namanya kerana pada suatu masa dahulu keluang sentiasa banyak di dalam gua batunya. Haiwan itu membuat sarang di situ dan membiak dengan cepat. Pada musim buah-buahan, keluang-keluang itu keluar secara berkumpulan pada setiap petang. Apabila fajar menyingsing, haiwan itu terbang kembali ke gua di bukit itu.

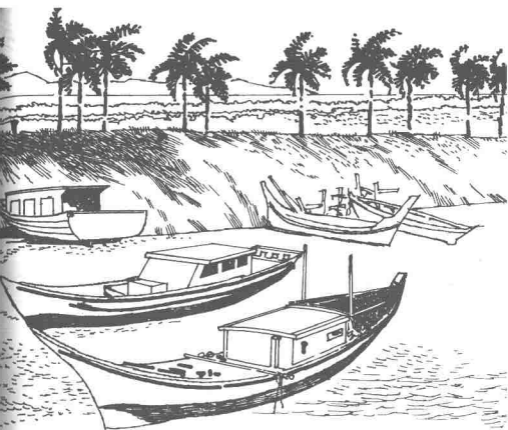
Pada masa dahulu orang ramai takut untuk mengunjungi kawasan di sekitar Bukit Keluang kerana tempat itu dipercayai sarang lanun. Barang-barang yang dirompak oleh lanun yang bersembunyi di situ dikatakan disimpan di dalam gua sarang keluang.

Sebenarnya dalam tahun 1960-an Pantai Bukit Keluang tidak begitu diberi perhatian kerana pada masa itu terdapat satu lagi tempat perkelahan tidak jauh darinya yang lebih

mudah untuk dikunjungi. Tempat itu ialah Bukit Dendung.

Ada cerita yang mengatakan penduduk terawal di kawasan Bukit Keluang terdiri daripada orang Siam. Masyarakat Siam di situ tidak berkembang. Sebaliknya keluarga demi keluarga berpindah untuk memulakan penghidupan baru di tempat lain. Orang tua-tua di Air Tawar dan Kuala Besut hari ini masih ingat akan perkampungan orang Siam itu.

Kini beberapa tangga dan titian konkrit telah didirikan di permukaan Bukit Keluang yang menghadap laut untuk kemudahan orang yang berkelah di situ. Dengan menyusur tangga dan titian itu mereka boleh ke gua besar yang kononnya sarang keluang dahulu. Gua itu berlantai pasir. Apabila air pasang sebahagian daripada gua itu akan tenggelam. Ketika itu, orang yang berjalan di atas titian juga akan basah disimbah ombak yang membedal batu-batu besar di kaki bukit itu.

Pulau Kapas

Pulau Kapas terletak lebih kurang enam kilometer dari pantai Terengganu, di perairan daerah Marang. Pulau ini sangat kecil berbanding dengan Pulau Redang atau Pulau Perhentian. Namun pulau ini begitu terkenal di kalangan penyelam 'scuba', iaitu penyelam yang menggunakan tangki oksigen untuk bernafas.

Keistimewaan pulau ini terletak pada hidupan di dasar lautnya. Di situ terdapat seribu satu macam tumbuhan laut, batu karang dan ikan. Bentuk dan warna yang beraneka itu pasti menawan pengunjung ke pulau itu.

Semua keindahan di dasar laut itu dapat dilihat kerana air di sekeliling Pulau Kapas cetek dan jernih.

Asal usul Pulau Kapas dikaitkan dengan sebuah legenda. Walaupun ada bahagian-bahagian legenda itu bercanggah dengan faktor geografi tetapi legenda itu telah diterima sebagai cerita rakyat tempatan.

Pulau yang terletak berhampiran dengan muara Sungai Marang itu dikatakan berasal daripada buih. Menurut cerita orang tua-tua, pada suatu masa laut di sekitar daerah Marang dipenuhi buih putih. Buih itu hanyut dari setempat ke setempat kerana ditiup angin. Suatu ketika buih itu tersangkut di muara Sungai Terengganu.

Disebabkan buih itu menjadi halangan kepada nelayan tempatan untuk keluar masuk, kejadian itu telah dilaporkan kepada pemerintah Terengganu pada masa itu. Akan tetapi, beliau cuma mengarahkan mereka supaya menarik buih itu ke tengah laut semula.

Buih itu dilepaskan berhadapan dengan Sungai Marang. Apabila angin laut mati, terjadilah sebuah pulau di situ. Oleh sebab itu Pulau Kapas pada masa dahulu dikatakan bewarna putih melepak, macam kapas. Lantaran itu penduduk tempatan memanggil pulau itu Pulau Kapas.

Kuala Besut

Pekan Kuala Besut ialah salah satu pekan nelayan yang terpenting di Terengganu. Di pekan kecil ini kini terdapat sebuah kompleks perikanan, tempat hasil tangkapan ikan tempatan dikumpulkan sebelum dihantar pasar-pasar di luar daerah Besut. Selain itu, Kuala Besut juga terkenal sebagai pangkalan percutian ke Pulau Perhentian.

Menurut cerita, nama Kuala Besut timbul setelah wujud daerah Besut, iaitu selepas orang Melayu yang mula-mula sampai ke situ mendapatkan kawasan itu daripada Besut, ketua Orang Asli daripada suku Pangan.

Daripada segi sejarah, pekan Kuala Besut dan kawasan di sekitar ini pernah mempunyai raja. Raja Besut yang pertama bernama Tengku Chik yang berasal dari negeri Kelantan. Sebenarnya Tengku Chik memerintah dari Kampung Raja, kira-kira lima kilometer dari pekan itu, di seberang Sungai Besut.

Selepas kemangkatan Tengku Chik anaknya Tengku Long menjadi raja Besut. Tengku Long dikatakan mengamalkan dasar ayahnya juga. Pemerintahan kedua-dua raja ini memang adil.

Ketika Tengku Long memerintah, orang Inggeris mula bertapak di Tanah Melayu. Tengku Long turut mengadakan perhubungan dengan Inggeris dan mula menerima nasihat mereka. Sejak kedatangan Inggeris, Kuala Besut mula bertukar rupa. Antara perubahan yang dilakukan ialah memperkenalkan undang-undang khas yang menetapkan raja yang memerintah dibayar gaji oleh kerajaan. Cukai perdagangan dan tanaman mengikut kadar tertentu juga dilaksanakan. Pihak Inggeris tidak campur tangan dalam hal-hal yang berkaitan dengan agama Islam dan adat-istiadat serta resam Melayu.

Kini Kuala Besut dan Kampung Raja sudah pun dihubungkan dengan jalan darat. Sebuah jambatan telah dibina merentangi kuala Sungai Besut. Bot penambang yang menjadi kenderaan utama di antara dua tebing Sungai Besut itu tidak beroperasi lagi.

Ada orang yang mengatakan bahawa asal nama Kuala Besut tidak ada kena-mengena dengan orang Pangan. Pada pendapat mereka, 'Besut' pada nama pekan itu berasal daripada perkataan 'ngusut' atau 'sut'. Dalam loghat Melayu Kelantan, iaitu bahasa yang dituturkan di daerah Besut, perkataan itu membawa maksud 'penghabisan'.

Pada suatu ketika daerah Besut menjadi rebutan antara keluarga diraja Kelantan dan keluarga diraja Terengganu. Masing-masing mendakwa bahawa daerah Besut telah sekian lama berada di bawah taklukannya.

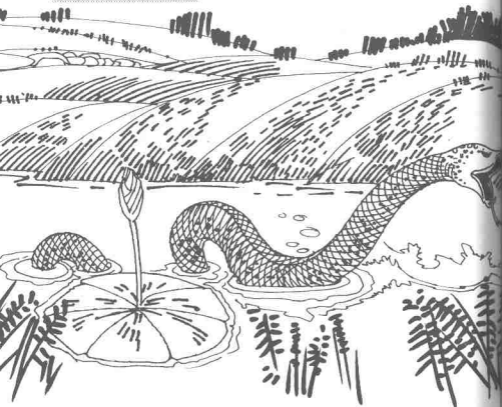
Pembesar Terengganu membuktikan dakwaannya dengan mengaitkan nama Besut dengan hitungan kuala sungai di negeri Terengganu. Jika hitungan itu dimulakan dari Sungai Kemaman, maka kuala Sungai Besut adalah kuala yang terakhir di negeri Terengganu.

Pembesar Kelantan bersetuju dengan asal nama Besut, tetapi tidak dengan perhitungan pembesar Terengganu itu. Katanya hitungan itu sepatutnya bermula dari kuala Sungai Besar di Kelantan. Jika dikira dari sana, maka kuala Sungai Besut adalah kuala yang 'sut' atau terakhir dalam jajahan Kelantan.

Akhirnya, sultan kedua-dua negeri itu bersetuju untuk menyelesaikan perselisihan mereka dengan menyabung ayam. Pertaruhannya ialah daerah Besut. Sultan yang menang akan memerintah Besut buat selama-lamanya.

Mengabang Telipok

Mengabang Telipok terletak kira-kira enam belas kilometer dari Kuala Terengganu. Menurut cerita, kampung ini mendapat namanya daripada kisah kemunculan seekor ular yang besar.

Ular besar itu tinggal di dalam sebuah tasik kecil yang disebut sebagai *mengabang* oleh penduduk tempatan. Apabila turun hujan panas, ular itu akan muncul dan mengeluarkan bunyi yang aneh. Bunyi ular itu sungguh kuat, sekuat bunyi lembu mengeboh. Oleh itu penduduk kampung merujuk kepada ular itu sebagai ular lembu.

Sebaik sahaja ular itu berbunyi, sejenis tumbuhan yang dinamakan telepok mula muncul di permukaan tasik kecil itu. Telepok ialah sejenis teratai kecil. Bunganya bewarna putih. Apabila penduduk kampung itu melihat telepok berapungan di permukaan air, mereka tahu bahawa ular yang besar itu sudah ada di dalam tasik kecil itu. Jika ular itu tiada, pasti telepok juga hilang.

Orang kampung tidak tahu dari tempat mana datangnya ular itu. Mereka juga tertanya-tanya, apakah yang terjadi pada ular itu apabila telepok sudah tiada di permukaan tasik? Adakah ular itu hidup dengan memakan daun telepok?

Pada suatu tahun, kemarau panjang melanda kampung tersebut. Tasik kecil tempat ular itu bermain turut kering. Namun penduduk kampung itu tidak menemui apa-apa tanda yang menunjukkan dasar tasik itu sarang ular.

Darihal keanehan ular itu, penduduk di situ bersetuju untuk menamakan kampung mereka sebagai Mengabang Telipok (dieja mengikut sebutan orang tempatan). Pada masa ini kawasan tasik itu sudah tidak berair lagi dan hanya ditumbuhi pokok buluh.

Kemaman

Daerah Kemaman telah menjadi sebuah daerah yang terkenal di Malaysia dengan penemuan petroleum dan gas di luar pantainya. Hasil daripada penemuan itu, kini terdapat beberapa industri yang berasaskan petroleum di daerah ini. Kawasan utama yang terlibat secara langsung dengan industri petroleum ialah Kerteh.

Menurut cerita, Kemaman dahulu telah didatangi oleh Lebai Saras, seorang pedagang dari Minangkabau. Apabila dia sampai di suatu kuala sungai di kawasan yang sekarang disebut Kemaman, dia berhenti untuk berehat.

Lebai Saras dan rombongannya berasa tenang dan damai berada di situ. Mereka mengambil keputusan untuk tinggal di situ sementara menunggu masa yang baik untuk meneruskan perjalanan ke tempat lain.

Kemudian mereka mendapati bahawa di tempat mereka berehat itu sungguh banyak kera. Daripada pemerhatian mereka, kera-kera itu mempunyai satu ketua yang gagah dan berpengaruh. Pengikut-pengikut Lebai Saras menganggap ketua kera itu binatang sakti. Mereka menyedari bahawa kera-kera lain sentiasa menuruti perintah kera sakti itu. Tiap-tiap hari kera yang banyak itu membawa makanan kepadanya.

Lebai Saras menggelarkan kera itu kera mambang. Ahli-ahli rombongannya suka pada nama anjuran Lebai Saras itu. Oleh sebab itu mereka menamakan tempat mereka menumpang itu sebagai 'Kera Mambang'. Selepas itu mereka membatalkan rancangan mereka untuk beredar ke tempat lain. Sebaliknya mereka terus berkampung di Kera Mambang. Pada pendapat mereka, kewujudan kera mambang itu suatu petanda baik bagi tempat itu.

Walau bagaimanapun, 'Kera Mambang' agak panjang dan sukar untuk disebut oleh penduduk tempatan, terutamanya bagi generasi-generasi yang menyusuli generasi Lebai Saras. Akhirnya nama Kera Mambang bertukar menjadi Kemaman. Daerah yang membangun di sekitarnya juga dinamakan Kemaman.

Kampung Kuala Kemaman sekarang terletak cuma 'sekangkang kera' dari bandar Cukai, pusat pentadbiran Daerah Kemaman. Sungai Kemaman berkongsi kuala dengan Sungai Cukai.

Kini daerah Kemaman terus membangun, lebih-lebih lagi di Kawasan Perindustrian Jakar I dan Jakar II, dan di Teluk Kalung. Kawasan-kawasan perindustrian ini dimajukan oleh Perbadanan Memajukan Iktisad Negeri Terengganu (PMINT). Kilang besi waja kepunyaan Perbadanan Industri Berat Malaysia (Hicom) terletak di kawasan perindustrian Teluk Kalung.

Dungun

Bandar Dungun terletak kira-kira 75 kilometer ke selatan bandar KualaTerengganu. Bandar ini pusat pentadbiran daerah yang memakai nama yang sama, daerah Dungun. Mata pencarian utama masyarakat luar bandar di daerah ini ialah menangkap ikan dan bercucuk tanam.

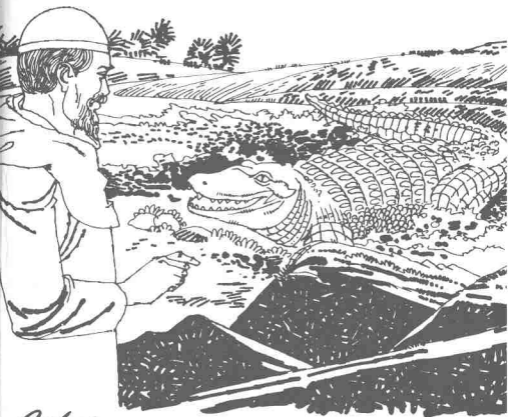
Menurut cerita, nama Dungun berasal daripada nama pokok, pokok dungun yang banyak tumbuh di kawasan paya bakau di sepanjang pantai daerah ini.

Hingga tahun 1960-an, bandar Dungun terkenal sebagai bandar perlombongan. Pada masa itu, Bukit Besi di

bagian pedalaman daerah Dungun merupakan kawasan perlombongan bijih besi yang terbesar di Malaysia. Ketika itu bandar Dungun menjadi pelabuhan bijih besi yang sibuk.

Apabila perusahaan melombong bijih besi ditutup, kawasan Bukit Besi terus mati. Kini kawasan Bukit Besi cuba dimajukan sebagai suatu tempat pelancongan. Tasik yang wujud daripada kerja-kerja perlombongan di situ telah dijadikan tempat reaksi.

Kini daerah Dungun lebih terkenal kerana tempat perkelahan, terutama di Rantau Abang. Pada musim penyu bertelur pantai Rantau Abang tidak pernah sunyi. Musim Penyu bertelur biasanya antara bulan Mac hingga Oktober setiap tahun. Jenis-jenis penyu yang mendarat di pantai ini termasuk penyu belimbing, penyu agar, penyu lipas dan penyu sisik. Penyu yang paling terkenal dan paling besar ialah penyu belimbing. Berat penyu jenis ini boleh mencapai 350 kilogram.

Cukai

Cukai ialah pusat pentadbiran daerah Kemaman, daerah yang paling selatan di negeri Terengganu. Nama Cukai dikatakan lahir daripada satu peristiwa yang berlaku di kuala Sungai Cukai yang dahulu banyak buaya.

Buaya-buaya yang mendiami kuala Sungai Cukai sentiasa mengancam keselamatan nelayan yang melalui tempat itu. Nelayan-nelayan di situ dapat melihat buaya-buaya yang berkeliaran di tebing sungai itu setiap kali mereka keluar ke laut dan ketika mereka pulang. Buaya-buaya yang banyak itu dipercayai diketuai oleh seekor buaya keramat.

Sudah tiga empat orang nelayan yang telah mati selepas perahu mereka diserang buaya di situ. Apabila nelayan-nelayan itu sudah tidak tahan lagi untuk berhadapan dengan bahaya demikian, mereka bersetuju untuk menghubungi buaya keramat itu melalui seorang bomoh yang terkenal. Mereka mahu memberitahu buaya itu agar jangan mengganggu perahu mereka yang lalu di situ.

Bomoh itu sudi menolong. Dia mengadakan suatu upacara khusus untuk menghubungi buaya keramat itu. Setelah beberapa lama berunding akhirnya kata sepakat dicapai. Buaya itu bersetuju untuk cuma menangkap seorang nelayan setiap tahun sebagai cukai terhadap mereka kerana melalui kuala sungai itu. Tidak lama kemudian, bomoh itu sekali lagi diminta bersemuka dengan buaya keramat itu. Pada rundingan kali ini buaya itu bersetuju dengan permintaan bomoh supaya binatang ternakan seperti lembu atau kerbau sahaja dijadikan mangsa cukai.

Sejak itu, setiap tahun nelayan-nelayan di situ mengorbankan seekor lembu, atau kerbau, yang kemudian dicampakkan ke dalam kuala sungai tersebut sebagai membayar 'cukai'. Sejak itu juga mereka tidak lagi diganggu oleh buaya-buaya di kuala sungai itu. Akhirnya nelayan-nelayan di situ menamakan kawasan yang berhampiran dengan kuala sungai itu sebagai Cukai. Nama itu mengingatkan mereka akan tanggungjawab yang perlu dilaksanakan setiap tahun untuk mengelakkan korban nyawa manusia di kuala sungai itu.

